

'Eene groote machine uit Amerika' in Rotterdam

Als je met één centrale een hele provincie van elektriciteit kunt voorzien, vraag je je zelden af hoeveel moeite het gekost heeft dat te bereiken. Toch liggen de kinderjaren van de elektriciteit nog niet zo ver achter ons. Honderd jaar geleden kwamen in Rotterdam de twee eerste Nederlandse elektriciteitscentrales onder stoom. Die particuliere centrales legden de basis voor de Nederlandse gemeentelijke en provinciale elektriciteitsvoorziening, maar moesten zelf later het onderspit delven.

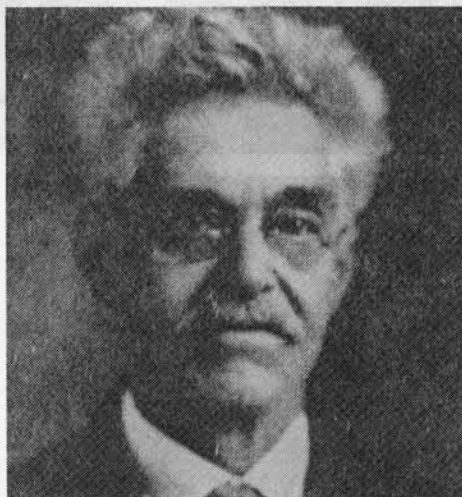
'Ik acht de tijd niet ver meer, dat, evenals men 's morgens aan de deur komt vragen hoeveel flesschen spuitwater voor het huishouden benodigd zijn, men zal komen vragen hoeveel accumulators men voor het elektrisch licht nodig heeft.' Deze woorden, honderd jaar geleden gesproken door een Rotterdams gemeenteraadslid, schetsen een heel ander beeld van de elektrische verlichting dan wij kennen. Onze elektriciteit komt van centrales en niet van de acculeverancier om de hoek. Evenmin blijft ons gebruik van elektriciteit beperkt tot verlichting. De meest uiteenlopende zaken worden elektrisch aangedreven en het zou ons ontzettend veel moeite kosten het te moeten stellen zonder die twee gaten in het behang.

'Ongewoon fraai'

Toch is het nog maar honderd jaar geleden dat het er een beetje op begon te lijken dat die luxe voor meer dan een paar nieuwlichters was weggelegd. Het 'licht van de toekomst' scheen al in 1878 in Nederland, maar die eerste gebruikers van licht moesten zelf hun elektriciteit opwekken, want van centrales was geen sprake. Het licht voldeed zeer goed in sjieke zalen, tuinen, stations en winkels, trok veel bekijks en gaf aanleiding tot allerlei lyrische ontboezemingen. Zo beschreef het Rotterdamsch Nieuwsblad een demonstratie in het Rotterdamse Park als: 'het ongewoon fraaie gezicht van een elektrische verlichting, weerkatst door het heerlijk groen der bomen in ons klein, maar verrukkelijk Eden aan de Maas.' Waar wij nu zelden verbaasd over zijn, bracht toen soms zoveel mensen op de been, dat de politie het voetgangersverkeer moest regelen.

Eerste centrale

De vooruitgang van de techniek maakte de vestiging van elektriciteitscentrales mogelijk en Rotterdam geniet de eer, dat de twee eerste Nederlandse centrales hier werden gevestigd. Toch waren die centrales niet zo Rotterdams. De ene was van een Amsterdamse maatschappij, de andere was voor een deel Russisch.

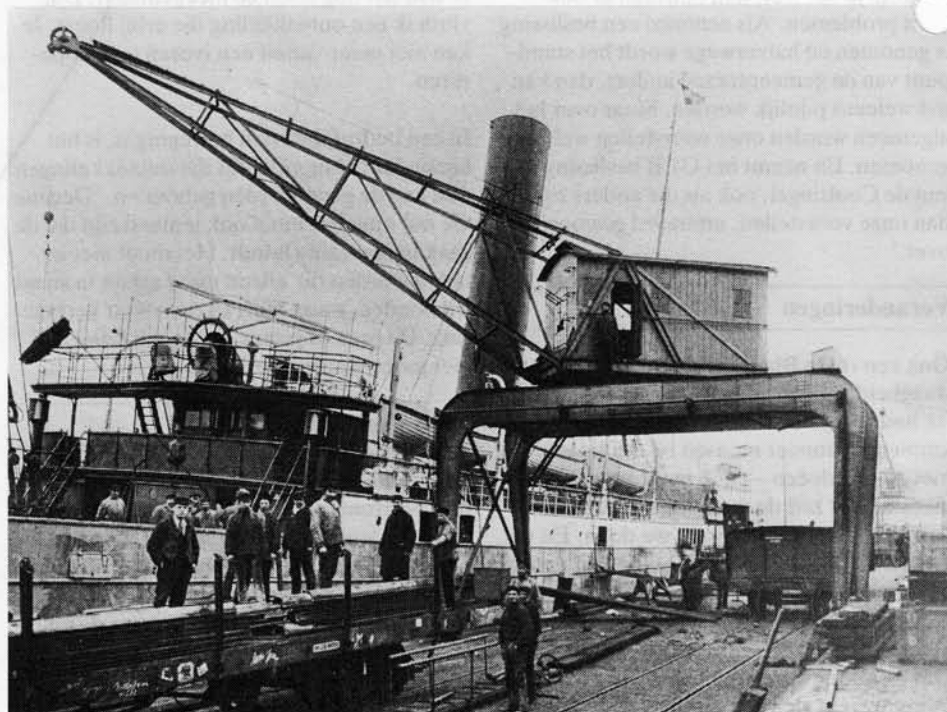

Achilles de Khotinsky (1850-1933)

De N.V. 'Nederlandsche Electriciteitsmaatschappij' (NEM) uit Amsterdam probeerde een aantal jaren vergeefs een vergunning te krijgen om de hoofdstad te mogen verlich-

Electriciteit was nodig voor beweegkracht!

Een der oudste elektrische havenkranen. 40 PK, 1500 KG hefvermogen. De eerste van dit type werd in 1892 beproefd met elektriciteit van het spoorwegemplacement Feyenoord.

ten, maar kon in Rotterdam meteen aan de slag. Gesputter in de gemeenteraad over de problemen met de andere verlichters, de gasbedrijven, had geen resultaat. 'Eene groote machine is uit Amerika in aantocht en met behulp daarvan denken zij te bewijzen dat elektrische licht werkelijk goedkoper is,' sprak een Rotterdams gemeenteraadslid in diezelfde vergadering. Die 'groote machine' werd geplaatst in een centrale aan de Baan.

Vandaaruit liep een dikke, dure kabel, 'geheel in nauw sluitende ijzeren buizen besloten', naar de tweehonderd meter verderop gelegen winkelpassage aan de Coolsingel, waar hij was aangesloten op de installaties van het sjieke Grand Café du Passage en van enkele winkels, waaronder één in sigaren, een chocoladewinkel en één in parapluïën. Veel meer klanten heeft de centrale niet gekregen en blijkbaar waren een aantal Rotterdammers niet zo gecharmeerd van de Amsterdamse elektriciteit, want de dikke, dure kabel van de NEM werd tot twee maanden toe 'op baldadige wijze' vernield. De NEM hield het precies een jaar vol, maar moest toen, bij gebrek aan belangstelling, het vijandige Rotterdam verlaten.

De Khotinsky

De Rus, Achilles de Khotinsky, zou de zaken heel anders aanpakken. Bij de marine van de Russische Tsaar Alexander II had hij geëxperimenteerd met ontstekingsmechanismen van bommen en de nijvere Achilles was daar blijkbaar zo bedreven in geworden, dat hij enige jaren later beschuldigd werd van de geslaagde bomaanslag op zijn broodheer, de Tsaar.

Maar De Khotinsky, die in het jaar van de aanslag naar Frankrijk was vertrokken, wees de beschuldigingen resoluut van de hand. Zijn ervaring met elektrische ontstekingen stelde hem in staat een van de eerste bruikbare accu's te ontwerpen. Met zo'n accu gaf hij een demonstratie ten huize van de Rotterdamse koffiehuisen Wilhelm Schöffer, die zo overtuigd raakte van de kwaliteiten van de Rus, dat besloten werd de N.V. Elektriciteitsmaatschappij systeem 'de Khotinsky' op te richten. Met Russische kennis en Rotterdams geld werd op het Noordereiland een accufabriek gebouwd, waarin ook de eerste Nederlandse gloeilampen zouden worden gefabriceerd.

Geen vergunning

Met de in de fabriek opgestelde Edison-dynamo werden overdag grote accu's opgeladen, die tegen het vallen van de avond met botjes naar de overkant van de Maas werden gevaren om daar een aantal panden aan de Wijnhaven en de Scheepmakershaven van stroom te voorzien. Na enkele maanden experimenteren zag de inventieve Rus in dat het vervoer van de bakken met klotsend accuzuur beter achterweg kon blijven en dat een centrale aan de overkant in de stad zelf, veel beter zou voldoen. De Khotinsky vroeg de gemeente vergunning voor zo'n centrale aan 't Zijl, maar dat kon hij wel vergeten, want de gemeente had juist de gasfabriek opgekocht en wilde zelf gas gaan leveren voor de verlichting van huizen en bedrijven.

Vanzelfsprekend kon ze daar geen concurrentie van elektrische licht bij gebruiken. Uiteindelijk kreeg De Khotinsky toestemming voor een piepklein centraletje aan de Boompjes, maar zelfs toen werd de bouw nog tegengewerkt. 'Brutale Gerrit' de Tongh, directeur van Gemeentewerken stelde de meest onmogelijke eisen aan de pionier.

De centrale aan de Boompjes heeft tien jaar gedraaid, maar leverde geen cent winst op, omdat jaarlijks hoge rechten aan de gemeente moest worden betaald.

Nog vóór particuliere centrales tot een winstgevende exploitatie konden komen, was in Rotterdam al beslist dat de gemeente de elektriciteitsvoorziening ter hand zou nemen en dat particuliere exploitanten hun plannetjes wel konden vergeten.

Een aantal Amsterdammers en een Rus beten de spits af, maar het zou nog elf jaar duren eer Rotterdam een grote elektriciteitscentrale kreeg. In 1895 nam de gemeente Rotterdam de elektriciteitsvoorziening zelf ter hand. Ze kon daarbij voortbouwen op de kennis en ervaring van de pioniers, die, op een enkeling na, hun werk zagen eindigen in een fiasco.